

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑΣ

- **Ενότητα 10 (Μέρος II Έννοιες και πρακτικές):**
Τεχνολογίες ιατρικώς υποβοηθούμενης
αναπαραγωγής

Βενετία Καντσά

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- ▶ Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- ▶ Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στόχοι ενότητας

- ▶ Παρουσίαση του ανθρωπολογικού ενδιαφέροντος για τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής
- ▶ Επιδράσεις των τεχνολογιών υποβοηθούμενης αναπαραγωγής στους τρόπους εννοιολόγησης της συγγένειας, του φύλου και των σχέσεων εξουσίας

Περιγραφή ενότητας

- Εισαγωγή
- Φύλο και τεχνολογίες αναπαραγωγής
- Συγγένεια και τεχνολογίες αναπαραγωγής
- Διακρίσεις κι αποκλεισμοί

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια οι μελέτες της οικογένειας από πλευράς κοινωνικών επιστημών αφορούν σε έρευνες με θέματα που σχετίζονται με την αναπαραγωγή ως αποτέλεσμα του αυξημένου ενδιαφέροντος που ανέκυψε εξαιτίας της εμφάνισης και επέκτασης των υποβοηθούμενων τεχνολογιών αναπαραγωγής, της τεχνητής γονιμοποίησης, της παρένθετης μητρότητας, της αμνιοκέντησης και του υπέρηχου.

Νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής

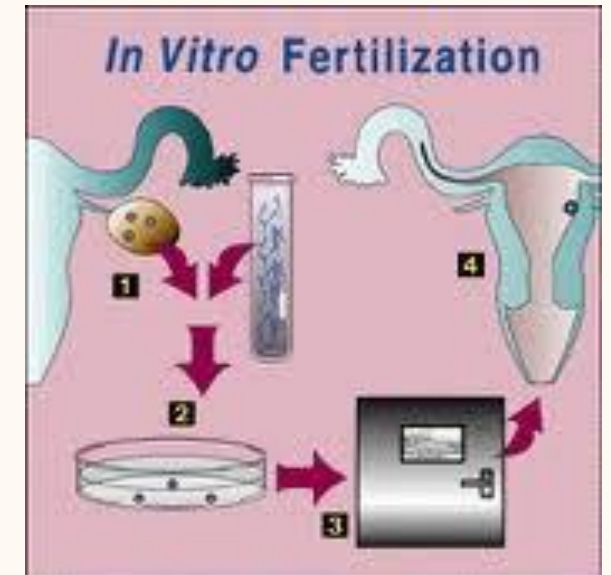
- ▶ Οι επονομαζόμενες Νέες Τεχνολογίες Αναπαραγωγής (ΝΤΑ) περιλαμβάνουν τον έλεγχο της αναπαραγωγής, την άμβλωση, τον προγεννητικό έλεγχο, την αμνιοκέντηση, τον υπέρηχο και την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή.
- ▶ Η τελευταία χρησιμοποιείται για την αναφορά σε διαφορετικές πρακτικές στις οποίες συμπεριλαμβάνονται:
 - ▶ η σπερματέγχυση είτε με σπέρμα του συζύγου ή συντρόφου της γυναίκας (ομόλογη) είτε με γενετικό υλικό άλλου άνδρα (ετερόλογη)
 - ▶ η γονιμοποίηση ωαρίου έξω από το γυναικείο σώμα (εξωσωματική ή γονιμοποίηση in vitro)
 - ▶ η αναπαραγωγή με χρήση ωαρίου άλλης γυναίκας
 - ▶ η προσφυγή στη βοήθεια άλλης γυναίκας που θα κυοφορήσει το γονιμοποιημένο ωάριο (φέρουσα ή αντικαταστάτρια μητέρα)
 - ▶ η δυνατότητα μεταθανάτιας γονιμοποίησης ή εμφύτευσης κρυοσυντηρημένου γενετικού υλικού
- ▶ Επιπλέον, η εξωσωματική γονιμοποίηση συνδέεται με τις δυνατότητες επιλογής φύλου, διενέργειας επιστημονικής έρευνας στο πλεονάζον γεννητικό υλικό, καθώς και της αναπαραγωγικής ή θεραπευτικής κλωνοποίησης.

- ▶ Με αναφορά στην παρένθετη μητρότητα (η περίπτωση της φέρουσας ή αντικαταστάτριας μητέρας) εμφανίζονται τρεις βιοτεχνολογικές δυνατότητες:
- ▶ Η φέρουσα μητέρα αναλαμβάνει να κυήσει το έμβρυο που αποτελείται από το σπέρμα και το ωάριο ενός ζευγαριού
- ▶ τα ωάρια μιας γυναίκας γονιμοποιούνται με το σπέρμα του συζύγου και της εμφυτεύεται το έμβρυο (ή εμφυτεύεται στην σύζυγο)
- ▶ τα ωάρια μιας συζύγου γονιμοποιούνται *en vitro* με το σπέρμα ενός άλλου άνδρα και το έμβρυο εμφυτεύεται στη μήτρα μιας άλλης γυναίκας

Φύλο και τεχνολογίες αναπαραγωγής

Τη δεκαετία του 1970

- ▶ Με αναφορά στο φύλο, η συζήτηση για τις «νέες» τεχνολογίες αναπαραγωγής κινήθηκε αρχικά προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης τους ως έναν δυνάμει τρόπο απελευθέρωσης των γυναικών από την καταπίεση που τις επιβάλλει η αναπαραγωγική διαδικασία. Η φαντασίωση μιας τεχνητής μήτρας και ενός κόσμου χωρίς άνδρες ήταν μερικές από τις εικόνες που προέβαλαν οι φεμινίστριες της δεκαετίας του '70.
- ▶ Ωστόσο, σύντομα διαπιστώθηκε ότι οι ΝΤΑ γενικά, και η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή συγκεκριμένα, δεν έχουν de facto θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις, ούτε μπορούν να αποσπαστούν από το πολιτικό και πολιτισμικό τους πλαίσιο

Τη δεκαετία του 1980

- ▶ Η διεθνής διαμάχη για τις νέες τεχνολογίες υποστήριξης στη σύλληψη και την κληρονομικότητα τη δεκαετία του '80 υπήρξε καταλύτης στην εμφάνιση μιας ραγδαία αναπτυσσόμενης βιβλιογραφίας των κοινωνικών επιστημών γύρω από τις ηθικές, νομικές και κοινωνικές τους επιπτώσεις.
- ▶ Στα μέσα της δεκαετίας του '80 οι ανθρωπολόγοι άρχισαν να ασχολούνται με τις συγκεκριμένες πολιτισμικές διαστάσεις των ραγδαίων εξελίξεων στην επιστήμη της αναπαραγωγής και της γενετικής. Θέματα όπως το υπερηχογράφημα, ο προγεννητικός έλεγχος, η εξωσωματική γονιμοποίηση, η «αντικαταστάτρια» μητέρα (ή «παρένθετη μήτρα»), εμβρυακή έρευνα και τεχνητή γονιμοποίηση ανέκυψαν ως σημαντικά πεδία εθνογραφικής και θεωρητικής ανάλυσης.

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά...

- ▶ Στις αρχές της δεκαετίας του '90 αυτό το πεδίο των ΝΤΑ ήταν ένα σημαντικό πεδίο για τη μελέτη του φύλου, της συγγένειας, της επιστήμης και των πολλαπλών τρόπων σύνδεσης ανάμεσα στις σχέσεις εξουσίας και την ανθρώπινη δράση.
- ▶ Σήμερα οι ανθρωπολογικές μελέτες στη διεθνή βιβλιογραφία ασχολούνται με τις επιπτώσεις των φαρμάκων για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή στις γυναίκες, την ιατροκοποίηση του γυναικείου σώματος και την εκμετάλλευση των ωαρίων και του κρυοσυντηρημένου γενετικού υλικού από γιατρούς για πειραματικούς σκοπούς, τις σωματικές και συναισθηματικές επιπτώσεις της αμνιοκέντησης και του υπέρηχου, τον λόγο των ανδρών γύρω από αυτά τα θέματα σε αντίστιξη με την σιωπή των γυναικών (Martin 1987, Franklin 1991, 1993 και 1995, Rapp 1987, 1988, 1990 και 1991, Ginsburg & Rapp 1991).

Ερωτήματα

- ▶ Τα σχετικά ερωτήματα εστιάζουν:
 - ▶ Ποια είναι η συμμετοχή ανδρών και γυναικών στη διαδικασία χρήσης αλλά και ελέγχου της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής;
 - ▶ Τι είδους έμφυλες σχέσεις διαμορφώνονται μέσα από αυτές τις διαδικασίες;
 - ▶ Ποιες αλλαγές έχει επιφέρει η χρήση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής στον τρόπο που προσλαμβάνεται και αναπαριστάται η μητρότητα και η πατρότητα;
 - ▶ Τι είδους συνδέσεις δημιουργούνται ανάμεσα στα άτομα;
 - ▶ Σε ποιες κατηγορίες πληθυσμού επιτρέπεται η δυνατότητα χρήσης της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και ποιες αποκλείονται;
 - ▶ Πώς διαμορφώνονται τα κριτήρια πρόσβασης;

Συγγένεια και τεχνολογίες αναπαραγωγής

Νέες ερωτήματα, παλιά ενδιαφέροντα

- Το ζήτημα της γέννησης, της αναπαραγωγής και της σύλληψης με αναφορά στις πρακτικές, τις τελετουργίες, τις δοξασίες και τις πεποιθήσεις γύρω από αυτό ήταν ένα θέμα που απασχόλησε την ανθρωπολογία ήδη από τις πρώτες δεκαετίες συγκρότησής της ως αυτόνομης επιστήμης (Loizos and Heady 1999, Ardener 1978, Delaney 1986).
- Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια υπήρξε σημαντική ανανέωση της ανθρωπολογικής ενασχόλησης με την αναπαραγωγή και μια σειρά από μελέτες εμφανίστηκαν στο πεδίο της ανθρωπολογίας ως απάντηση στο ενδιαφέρον που ανέκυψε εξαιτίας των υποβοηθούμενων τεχνολογιών αναπαραγωγής, της τεχνητής γονιμοποίησης, της παρένθετης μητρότητας, της αμνιοκέντησης και του υπερήχου.
- Το ενδιαφέρον της ανθρωπολογίας για τις NTA συνδυάζει μια μακροχρόνια ενασχόληση με τη σύλληψη, τη συγγένεια και τον ορισμό της υποκειμενικότητας, με πιο πρόσφατα ανθρωπολογικά ενδιαφέροντα σχετικά με την επιστήμη, την τεχνολογία και το φύλο.

Συγγένεια και ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή

- ▶ Με αναφορά στη συγγένεια η ενασχόληση με τις ΝΤΑ σηματοδότησε την ανανέωση του ανθρωπολογικού ενδιαφέροντος για αυτό το θέμα. Η συγγένεια ανέκυψε ως κεντρικό θέμα σε σχέση με τις ΝΤΑ τόσο γιατί οι ανθρωπολόγοι εξειδικεύονται στη μελέτη της συγγένειας και διαθέτουν την κατάλληλη ορολογία για τη μελέτη των κοινωνικών και πολιτισμικών παραμέτρων των ΝΤΑ, αλλά και γιατί τα ζητήματα που θέτουν οι ΝΤΑ φωτίζουν από μια νέα οπτική κλασικά ερωτήματα της ανθρωπολογίας της συγγένειας (Strathern 1992a, 1992b, 1995 και 1999, Ginsburg & Rapp 1995, Weston 1991, Hayden 1995, Rapp 1999).

- ▶ Σύμφωνα με την Helena Ragonne (1997) ιστορικά, σημειώθηκαν τρεις σημαντικές μετατοπίσεις στον τρόπο με τον οποίο εννοιολογούνται στον δυτικό κόσμο οι έννοιες σύλληψης, της αναπαραγωγής και της γονεϊκότητας:
 - ▶ Η πρώτη συνέβη ως αποτέλεσμα της διάκρισης της συνουσίας από την αναπαραγωγή μέσω του έλεγχου των γεννήσεων.
 - ▶ Η δεύτερη ήταν το αποτέλεσμα της εμφάνισης της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και του κατακερματισμού της ενότητας της αναπαραγωγής καθώς τώρα η εγκυμοσύνη ήταν δυνατή χωρίς προηγούμενη σεξουαλική συνεύρεση.
 - ▶ Η τρίτη μετατόπιση συνέβη εξαιτίας και άλλων αλλαγών στην αναπαραγωγική ιατρική οι οποίες έθεσαν σε αμφιβολία «την οργανική ενότητα ανάμεσα στο έμβρυο και τη μητέρα». Δεν ήταν παρά με την έλευση της αναπαραγωγικής ιατρικής που ο κατακερματισμός της μητρότητας έγινε πραγματικότητα

Καινούργια πρόσωπα, νέες συνδέσεις

- ▶ Ένα από τα κυριότερα θέματα που αφορούν τη μελέτη των ΝΤΑ με αναφορά στη συγγένεια είναι η σχέση των νέων εννοιολογήσεων και αναπαραστάσεων της γονεϊκότητας με περισσότερο «κυρίαρχα» μοντέλα. Έτσι, για παράδειγμα, στη δουλειά τους οι Edwards et al. (1993) εξερευνούν τη συγγένεια την εποχή της τεχνητής γονιμοποίησης χρησιμοποιώντας διαφορετικά κοινωνικά πεδία (την κλινική, τη βουλή, την οικογένεια, το συζυγικό ζευγάρι) ως ερευνητικά πλαίσια το ένα για το άλλο. Έτσι οι ΝΤΑ γίνονται αντιληπτές ως χώρος πολιτισμικής παραγωγής όπου δεδομένοι τρόποι συνδυάζονται κάθε φορά με διαφορετικό αποτέλεσμα.
- ▶ Με αυτή την έννοια οι ΝΤΑ όχι μόνο δημιουργούν καινούργια πρόσωπα, αλλά και νέους τρόπους σύνδεσης μεταξύ υποκειμένων. Από την άλλη πλευρά, άλλες εθνογραφικές έρευνες (π.χ. η έρευνα της Ragone σε αντικαταστάτριες μητέρες και της Hayden σε λεσβίες μητέρες) έδειξαν ότι μέσω των ΝΤΑ επανακινητοποιούνται 'παραδοσιακές' εννοιολογήσεις της μητρότητας, της σύλληψης, της κύησης και της ανατροφής.

Διακρίσεις κι αποκλεισμοί

- ▶ Σήμερα, οι αναλύσεις για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή δεν εστιάζονται μόνο στις έμφυλες διαστάσεις της ή/και στη σημασία της για τη μελέτη των συγγενικών σχέσεων (Yanagisako και Collier 1987) αλλά ενδιαφέρονται ανάμεσα σε άλλα:
 - ▶ για την έντονα πολιτική φύση της αναπαραγωγής και της σχετικής έρευνας
 - ▶ τον έλεγχο και την κατανομή της γνώσης και των πρακτικών που την αφορούν, την εμπλοκή και συνδιαπλοκή των τεχνολογιών με ευρύτερα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά συστήματα (Stolcke 1994, Rapp 1999, Franklin 1993, 1997, Franklin & Ragone 1998)
 - ▶ τις κατηγοριοποιήσεις των γονιών ως κατάλληλοι για την γονική ιδιότητα ή όχι ανάλογα με την ηλικία, τη φυλή, την τάξη, την εθνικότητα, το φύλο, τη σεξουαλική προτίμηση (Ragone & Twine επιμ. 2000)
- ▶ Τα σχετικά κείμενα τονίζουν την ιεραρχική οργάνωση της αναπαραγωγικής υγείας, της αναπαραγωγής, των εμπειριών της γέννησης, των παιδιών και της ανατροφής, περιγράφουν σχέσεις εξουσίας με τις οποίες επιτρέπεται σε ορισμένες κατηγορίες υποκειμένων να αναπαράγουν και να ανατρέφουν παιδιά ενώ αποκλείουν άλλες, και εστιάζουν στην «προσεκτική περιγραφή των διαδικασιών εκείνων με τις οποίες διαπλέκονται ο συμβιβασμός με την αντίθεση απέναντι στους κυρίαρχους λόγους». Οι μελέτες οι σχετικές με τις ΝΤΑ επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην βιο-εξουσία, τη σχέση ανάμεσα στο ατομικό έμφυλο σώμα και τις επιταγές του πολιτικού σώματος έτσι όπως εκφράζεται μέσα από τον ιατρικό λόγο, τις δημογραφικές επιταγές, τις πολιτικές ελέγχου της αναπαραγωγής.

Βιβλιογραφία

- ▶ Chatjouli, Aglaia, Ivi Daskalaki, Venetia Kantsa. 2015. *Out of Body, Out of Home. Assisted Reproduction, Gender and Family in Greece*. Athens: (In)FERCIT [produced by Alexandria Publications].
- ▶ Franklin, Sarah. 2001. "Biologization Revisited: Kinship Theory in the Context of the New Biologies". Στο *Relative Values. Reconfiguring Kinship Studies*, Sarah Franklin, and Susan McKinnon (eds.). Duke University Press: Durham & London, σ.σ. 302-325.
- ▶ Καντσά, Βενετία (επιμ.), 2015. *Μεταβαλλόμενες σχέσεις. Συγγένεια και ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή*. Αθήνα: (In)FERCIT [παραγωγή εκδόσεις Αλεξάνδρεια]
- ▶ Στέκα, Χρυσούλα και Αγγέλα-Δανάη Καλογρίδη. 1994 «Νέες Τεχνολογίες Αναπαραγωγής: Η Επιστήμη των στην Υπηρεσία των Γυναικών ή οι Γυναίκες στην Υπηρεσία της Επιστήμης» και Stolcke, Verena. 1994. «Νέες Τεχνολογίες Αναπαραγωγής: Η παλιά αναζήτηση της πατρότητας». Στο *Δίνη* 7: 155-172.
- ▶ Strathern, Marilyn. 2008 [1992]. *Αναπαράγοντας το μέλλον. Ανθρωπολογία, συγγένεια και νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής*. Αθήνα: Εκδ. Ελληνικά Γράμματα
- ▶ Τουνταςάκη, Ειρήνη. 2015. "Το παιδί που μεγαλώνει μέσα σου θα πάρει και από σένα". *Δωρεά ωαρίων, μητρότητα και συγγένεια*. Αθήνα: Πατάκης.

ΤΕΛΟΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Βενετία Καντσά
Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

